

The Textile Collection at the Folk Art Department of the Lithuanian National Museum of Art has over 800 old, traditional Lithuanian woven towels from all the ethnographic regions in the country. Various ways of finishing the ends of these woven pieces of fabric are possible: they can be simply folded over and stitched, or folded, stitched and decorated with crochet details, yet around one third of the collection features creative and different ways in which the towel ends have been finished where several methods are combined. There are towels where the fabric is folded over at the

ends and stitched using different stitches, or towels where the folded and stitched ends have additional decorations added using decorative stitches, or those where the ends have been frayed and tassels have been tied. A second group consists of towels where the fabric at the ends has been embroidered with net or square stitching. The third group consists of towels where the ends are finished with tating from the warp threads. The towel collection kept at the museum offers an excellent chance to learn about creating a variety of decorative stitches and tassels.

Rankšluosčių puošyba

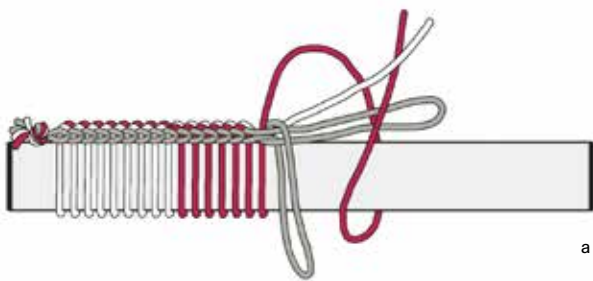
Diana Tomkuvienė

Lietuvos nacionalinio dailės muziejaus Liaudies meno skyriaus Tekstilės rinkinyje saugoma per 800 senųjų tradicinių rankšluosčių iš visų etnografinių regionų. Daugiausiai jų iš Žemaitijos ir Aukštaitijos. Apie trečdalį rinkinio sudaro rankšluosčiai, kurių galai tiesiog atlenkti ir atsiūlēti. Seniausieji dažniausiai atsiūlēti rankomis, vėlesnių galai užlenkti ir nusiūti siuvimo mašina. Kito trečdalyje rankšluosčių atlenktus ir atsiūlētus galus puošia vąšeliu nerti nėriniai. Įdomiausias paskutinis rinkinio trečdalis. Šioje grupėje rankšluosčių galų užbaigimai labai įvairūs, dažnai jungiami keli dekoravimo būdai, tačiau galima išskirti kelias stambesnes grupes.

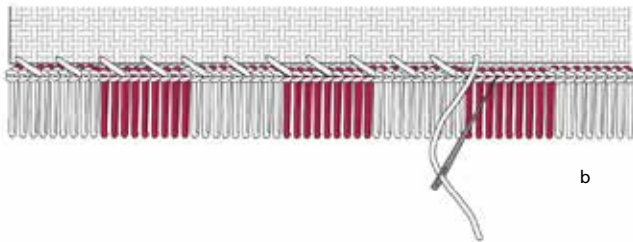
Pirmąją paskutiniojo trečdalyje grupę sudaro rankšluosčiai, kurių audinys galuose užlenktas ir prisiūtas naudojant įvairias siūles. Šiai grupei priskirtini ir rankšluosčiai, prie kurių užlenktų ir atsiūlētų galų, naudojant įvairias dekoratyvines prijungimo siūles, prisiūti papildomi papuošimai (kito audinio juostos, audinio juostos su kutais,

pinikai, nėriniai su kutais ir kt.) bei rankšluosčiai su atsiūlētais galais ir juose įrištais kutais. Antrąją grupę sudaro rankšluosčiai, kurių galuose audinys išsiuvinėtas tinkliniu arba languotuotuju peltakiu. Trečiajai grupei priskirtini rankšluosčiai, kurių galai užbaigti pinikais, išpintais iš metmenų siūlų.

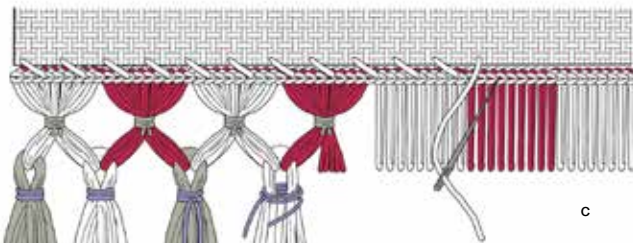
Gausiausia ir įvairiausia pirmoji grupė. Pats paprasčiausias galų užbaigimo būdas – kai užlenktas audinio galas baltu lininiu ar medvilniniu siūlu atsiūlējamas paslėptąja siūle. Dažniausiai būdavo naudojamas įstrižas dygsnelis, bet yra ir atsiūlētų trumpu vertikaliu dygsneliu geroje rankšluosčio pusėje užkabinant vos vieną siūlelę. Šiek tiek sudėtingesnis galų užlenkimo būdas – kai atsiūlēta peltakio dygsniu. Nedideliu atstumu nuo krašto ištraukiamas vienas arba keli (dažniausiai trys) ataudų siūlai ir užlenktas audinys prisiuvas peltakio dygsniu (suimant metmenų siūlus pluošteliais). Tokia siūlė būdavo daroma baltais siūlais. Sudėtingesnė peltakio

a

b

c

Dvispalvių kutų pynimas ant lentelės ir jų prisiuvimas (a–b); dvispalviai pinti ir surišti kutai (c)
Piešė Diana Tomkuvienė

siūlė kraštui atlenkti, kai suformuojamas stulpelis, gali būti atlikta ne tik baltais, bet ir raudonais siūlais. Audinio kraštui atlenkti naudotos ir kitokios peltakio siūlės: perpinto, kryžminio, dvigubo peltakio bei labiau išplėtos peltakio siūlės, kurios rankšluosčio galuose suformuoja siauresnes ar platesnes ažūrinės juostas. Dažnai peltakio siūle atlenktas kraštas būdavo tik viena iš kelių rankšluosčio galų puošybos dalių. Prie užlenkto ir atsiūlėto krašto įvairiomis sujungimo siūlėmis būdavo pritvirtinami audiniai ar kuteliai.

Sujungimo siūles dažniausiai darydavo baltais siūlais, tačiau pasitaiko ir raudonų ar mėlynų. Pati paprasčiausia audinių sujungimo siūlė – įstrižų dygsnelių, kai audiniai vienas su kitu suglaudžiami ir adata su siūlu durstoma iš pradžių vienas, po to kitas audinys. Kiek sudėtingesnė yra kryžminė audinių sujungimo siūlė:

adata smeigiama į vieną audinį iš viršaus, siuvimo siūlas lieka po adata, o į kitą audinį smeigiama vėl iš viršaus. Siuvimo siūlas susikryžiuoja. Naudota ir dar sudėtingesnė kryžminė sujungimo siūlė, kai darant dygsnį siūlas ne paliekamas po adata, o apie ją apsukamas. Taip gaunama kryžminė sujungimo siūlė su mazgeliais. Bet įspūdingiausias – išpintos sujungimo siūlės. Šios siūlės nusiūtos baltu arba raudonu siūlu, o kai kada vienoje siūlėje pakaitomis naudoti ir vienos, ir kitos spalvos siūlai. Tokia siūlė gaunama adata į jungiamus audinius duriant tris kartus ir atliekant perpynimo dygsnius arba duriant tik du kartus į audinį, o trečią kartą siūlą apsukant apie supintus siūlės siūlus. Atlenkta rankšluosčio galas papildomai būdavo papuošiamas kilpiniu dygsniu kontrastingais siūlais nusiūtomis siūlėmis arba kilpinėmis siūlėmis su mazgeliais. Kai kada nuo tokių siūlių būdavo pradedami rištiniai kutai. Naudojant šias sujungimo siūles prie atlenktų rankšluosčių galų jungti šeivelėmis nupinti pinikai¹, pinti dvispalviai kuteliai, ant atskiros audinio juostelės surišti mazginiai kutai, fabrikinės gamybos nėrinų juostelės, atskirai nuaustos ripsinės juostelės su kuteliais, audiniai su pinikais iš metmenų siūlų.

Verta atskirai pristatyti kai kuriuos rankšluosčių atlenktais ir atsiūlėtais galais puošybos būdus, pavyzdžiui, puošybą kuteliais. Pats paprasčiausias būdas kutams padaryti – kai siūlų sruogelės vąšeliu įtraukiamos į audinį ir per susidariusią kilpą pertraukiamos į kitą pusę. Tokie kuteliai jungti ne tik prie audinio, bet ir prie prisiūtos pirktinės nėrinio juostelės. Kitas paprastas kutelių darymo būdas – kai siūlų sruogelės vąšeliu pertraukiamos per audinį ir surišamos paprastu mazgu arba viršuje apsukamos papildomu siūlu, kuris užrišamas. Kutams naudoti balti arba raudoni lininiai ar medvilniniai siūlai, o aprišimui – tos pačios kaip ir kutas arba kontrastingos spalvos siūlas (baltas kutas aprišamas raudonu siūlu ir atvirkščiai). Taip padaryti kuteliai puošia ir prie rankšluosčių galų prisiūtų vąšeliu nunertų nėrinų kraštelį.

Aprišimu sutvirtintais kuteliais puoštos ripsinės austos juostelės. Jos gali būti nuaustos su tarpais (susidaro ažūras) arba ataudams naudojant storesnį siūlą, iš kurio vienoje juostelės pusėje suformuojamos kilpos, į kurias vėliau įrišami kutai. Ripsinė juostelė su austiniais kuteliais viename krašte gaunama, kai audimui naudojamas skietelis. Audžiant tokią juostelę, viename krašte

1 Vandytė A., *Pinikų pavadinimo klausimai. Tautinis kostiumas atkurtas ar sukurtas. Tradiciniai XIX a. pr.–XX a. pr. lietuvių merginų ir moterų kostiumai, sukurti D. ir Z. Kalesinskių liaudies amatų mokykloje*, Raudondvaris, 2015, p. 19.

a

b

c

d

e

f

<

Rankšluosčių puošybos variantai:

- a) išpinta siūle prijungta atskirai austa ripsinė juostelė su įrištais kutais (LA-1333);
  - b) ant lentelės pinti kuteliai, prijungti įstrižų dygsnelių siūle (LA-2632);
  - c) rankšluosčio galas, apsiūtas raudonais siūlais, priglaidus prie audinio lentelę, į susidariusias kilpas įverti ir aprišti kutai (LA-4334);
  - d) nėrinys prisiūtas įstrižų dygsnelių siūle ir puoštas įrištais kutais (LA-6415);
  - e) rankšluostis atsiulėtas paslėptąja siūle įstrižais dygsneliais, apsiūtas kilpine siūle su mazgeliais, į kilpas įverti kutai; kutus aprišant pagalbinio siūlo, išgaunamas tinklelis (LA-6431);
  - f) kryžmine siūle prijungta audinio juostelė, ant kurios pririšti kutai, surišti mazginiu tinkleliu (LA-2721)
- Skenavo Irena Aleksienė

>

- a) įstrižų dygsnelių siūle prie rankšluosčio prisiūtas audinys su mazgutiniais pynikais (LA-6635);
  - b) rankšluosčio galas, išpintas mastytiniais pynikais, kurie užbaigti rištų mazginių kutų tinkleliu (LA-4356)
- Skenavo Irena Aleksienė

a

b

ataudų siūlas apkabina metmenų siūlą, esantį šiek tiek toliau nuo kitų metmenų siūlų. Naudaus norimo ilgio juostelę, metmenų siūlas, naudotas kutelio ilgiui išgauti, ištraukiamas. Šiuos kutelius sudaro ataudų siūlų kilpos. Jos neperkerpamos. Tokią ripsinę juostelę su kuteliais galėdavo pasidaryti viena moteris ar mergina, o ant lentelės pintiems dvispalviams kuteliams padaryti tekdavo kviestis pagalbą. Pastariesiems pinti naudota lentelė – tokio pločio, kokio ilgio kutelius norėta turėti. Dviejų spalvų siūlai susukami į kamuoliukus. Iš siūlų padaromos du su puse karto už būsimus kutelius ilgesnės kilpos. Siūlų ir siūlinių kilpų galai surišami į mazgą. Vienas asmuo laiko įtemptas siūlines kilpas, o kitas dirba su siūlų kamuoliukais. Siūlas iš kamuoliuko apkabina lentelę ir patenka tarp siūlinių kilpų, tada siūlinės kilpos perkišamos viena per kitą. Siūlas vėl apkabina lentelę. Kilpos viena per kitą visada perkišamos į vieną pusę. Kai vienos spalvos kuteliais padengiamas reikiamas ilgis, siūlų kamuoliukas pakeičiamas. Tokie kuteliai, kaip ir austų ripsinių juostelių kuteliai, sudaryti iš siūlų kilpų. Yra rankšluosčių, kuriuose pintiniai kuteliai surišti kuokšteliais, į kuriuos papildomai įverti ilgi kutai.

Yra ir kitas būdas kuteliams padaryti, kuomet naudojama papildoma priemonė – lentelė. Prie audinio krašto priglaudžiama lentelė (gali būti pieštukas ar apvalus lygus pagaliukas) ir apsiuvama norimu siūlu (baltu ar raudonu). Susidaro vienodo ilgio kilpos. Kilpas sugrupavus kuokšteliais, per jas perveriamas siūlų sruoga, kuri aprišama papildomu siūlu. Kutas siūlu gali būti aprišamas ne tik kilpų apačioje, bet ir viršuje.

Rišti kutai padaromi iš įvertų siūlų sruogų, jas aprišant papildomu siūlu. Perskirstant siūlų sruogas ir jas aprišant, susidaro rištinių kutų tinklelis. Tokie kutai būdavo rišami ne tik iš baltų, bet ir iš raudonų siūlų.

Rišti mazginiai kutai daryti siūlus ar siūlų sruogeles surišant mazgu. Perskiriant siūlus ar sruogas ir vėl jas surišant, gaunamas rištinių mazgų tinklelis. Prie tokiu būdu suformuotų kutų kartais apačioje būdavo įrišami papildomi kutai.

Rinkinyje yra keletas antrosios grupės rankšluosčių. Tai rankšluosčiai, kurių galai išsiuvinėti tinkliniu ar languotuuoju peltakiu. Šie peltakiavimo būdai išsamiai aprašyti O. Klikūnaitės leidinyje „Rankdarbiai“². Dažniausiai tokie rankšluosčiai būna iš dvyničio drobinio pynimo lininio audinio. Siuvinėjant šiuo būdu pirmiausia iškarpomi ir

ištraukiami ataudų ir metmenų siūlai. Iš likusiųjų, apsukant metmenų ir ataudų siūlus siuvinėjimo siūlu, formuojamas tinklelis. Gautame tinklelyje piešinys išgaunamas įvairiais būdais užpildant (užadant, išpinant ir kt.) tinklelio akis.

Trečiajai grupei priskirtini rankšluosčiai, kurių galai papuošti iš metmenų siūlų išpintais pinikais su kuteliais jų gale. Šiuos puošnius rankdarbius pagal atlikimo techniką galima suskirstyti į dvi grupes. Mazgytiniai³ pinikai yra gaunami metmenų siūlus rišant mazgeliais. Mazgai rišami naudojant keturis siūlus. Du viduriniai siūlai apgaubiami kraštiniais perkryžiuotais siūlais. Mazgas, vadinamas plokščiuoju, susidaro rišant du kartus. Vieną kartą jis rišamas į vieną pusę, tada į kitą. Vieną po kito rišant plokščiuosius mazgus, išgaunama plokščia pynelė. Sujungiant ir vėl išskiriant pyneles, susiformuoja įvairiausi pinikų raštai.

Mastytiniai⁴ pinikai išgaunami metmenų siūlus pinant į kaseles iš keturių siūlų (jei siūlai storesni) ar keturių sruogelių (sruogelę gali sudaryti keli ploni metmenų siūlai). Kaselė pinama pradžioje sukryžiuojant du vidurinius siūlus. Dešinėje esantis siūlas uždedamas ant kairiojo viduriniojo. Kairėje esantis šoninis siūlas klojamas ant sukryžiuoto viduriniojo siūlo viršaus. Dešinėje esantis kraštinis siūlas pakišamas po sukryžiuotu viduriniuoju. Kraštiniai siūlai tampa viduriniaisiais. Toliau kartojama nuo pynimo pradžios. Gaunama plokščia pynelė iš keturių gijų. Sujungiant ir perskirstant pyneles, išgaunami kiauraraščiai.

Tiek vienu, tiek kitų pinikų galuose paliekami nesupintų ar nesumazgytų siūlų kuteliai. Tokiems pinikams buvo naudojami ne tik baltų audinių metmenų galai, bet ir metmenys audinių, kuriuose būdavo raudonų ar mėlynų siūlų. Į balto audinio metmenis, kad pinikas būtų puošnesnis, būdavo papildomai įveriami raudoni ar mėlyni siūlai. Pinikais papuošti rankšluosčiai būdavo branginami. Rankšluosčiui susidėvėjus, galus nukirpdavo ir prisiūdavo prie kito gaminio. Kad rankšluostis būtų dar įspūdingesnis ar puošnesnis, pinikų apačioje surišdavo mazginius kutus arba įrišdavo kutus iš papildomai įvertų siūlų.

Muziejuje saugomas rankšluosčių rinkinys suteikia galimybę susipažinti su įvairiomis rankdarbių atlikimo technikomis, pažinti dekoratyvinių siūlių ir kutų darymo įvairovę ir įsitikinti lietuvių moterų kruopštumu, išradingumu, meniniu skoniu.

2
Klikūnaitė O., *Rankdarbiai*,
Vilnius: Valstybinė politinės ir
mokslinės literatūros leidykla,
1959, p. 94–105.

3
Vandytė A., *op. cit.*, p. 19.

4
Jurkuvienė T., *Tautinis
kostiumas vaikams ir
jaunimui*, Vilnius: Lietuvos
liaudies kultūros centras,
1993, p. 98. (Tokio tipo
pinikams įvardyti autorė
vartoja terminą „sumastyti“.)